

עיון והגות

יונתן ד. סרנה

מגמות וסוגיות עכשוויות בחיי הדת של יהודי אמריקה

אקדים הערה קצרה לעניין הזרמים ביהדות אמריקה של ימינו. דומני שרק במאה העשרים, ובחוגים מסוימים רק בעשורים האחרונים, השלימו יהודי אמריקה עם הפלורליזם הדתי בחייהם, כפי שהתפתח בארץ הזאת במרוצת שלושת היובלות האחרונים. דורות קודמים ראו בריבוי התנועות הדתיות בקרב היהודים אובדן כיוון חולף, רעה חולה שצריך להתגבר עליה. "מנהג אמריקה" של יצחק מאיר ויזו, "כלל ישראל" (Catholic Israel) לסולומון שכטר והגירסה הראשונה ל"רקונסטרוקציוניזם" נוסח מרדכי קפלן, מטרתם הסופית היתה ליכוד יהודי אמריקה סביב חזון יהודי אחד – שלהם. אי אלה מנהיגים אורתודוקסים מטפחים גם כיום דמיונות שווא נצחוניים דומים. אבל באחרונה, בהשפעת נושאי דבר הפלורליזם התרבותי והדתי באומה בכללה, למדו יהודי אמריקה בתקופה הבתר-מלחמתית להעריך את יתרונות הפלורליזם בחייהם הדתיים. בשינוי ערכו ממגרעת לסגולה, הם איתרו את הגניוס של ההוויה היהודית האמריקנית בריבוי צורותיה. ריבוי האופציות הדתיות, כך נטען עכשיו, חיזק את החיים היהודיים באמריקה באופן ששום השקפה מונוליתית יחידה לא יכלה לעשותו. כפי שיש למבחר הזרמים את הפרוטסטנטיות האמריקנית, כן הוא חי של – על-פי טיעון משכנע זה – גם את החיים היהודיים. אשר על כן זכה באחרונה הפלורליזם הדתי היהודי להתקבלות ולהערכה.

מכאן אפנה לחמש בעיות המאתגרות את כל התנועות הדתיות היהודיות על סף

מאמר של פרופ' סרנה כאן מבוסס על דבריו בכינוס על נושא "בעיות ומגמות בחיים היהודיים באמריקה" שנערך מטעם ה-Baltimore Hebrew University, ב-23 באוקטובר 1994.

כאן: האחת, מהו הגבול המבדיל בין יהודים ולא־יהודים? המחלוקת הנודעת ביותר מהסוג הזה מתמקדות בגיור. רבבות בני אדם, שרבנים מסוימים גיירו אותם ליהדות, רבנים אחרים אינם מכירים ביהדותם. גם סוגיות אחרות קשורות בבעיית הגבולות. קהילות רפורמיות רבות מתחבטות בבעיית הלא־יהודים הלא־מגוירים (בדרך כלל בני/ות זוג של יהודים/יות) שמצטרפים לבתי־כנסת ובתמורה מצפים להטבות השמורות לחברים מלאים. האם יכולים לא־יהודים כאלה למלא תפקידי מנהיגות במסגרת בית־הכנסת? האם יכול לא־יהודי להיות ראש ועדת טקסי־הדת או לשמש ראש־קהל בבית־כנסת? ואם לא, האם יכול בית־כנסת ליצור באורח חוקי שני מעמדות מתפללים – של יהודים ולא יהודים? ולבסוף עומדת השאלה, מה המעשים

העלולים להוציא יהודי אל מחוץ לקהילה היהודית. האם אמונה בישו דוחקת אדם אל "מעבר לקו" מה דין עבודת אלוהות נשית או עיסוק בפולחנים בודהיסטיים? מה דין התנהגות בלתי־מוסרית או בלתי־חוקית? כל המקרים מסוג הזה מעוררים שאלות גבול קשות, שהזרמים הדתיים היהודיים באמריקה של ימינו מתמודדים עמהן.

צורה אחרת של סוגיית הגבולות נוגעת לקווים המבדילים את תנועותינו הדתיות זו מזו. יהודי

היהודים התעקשו להדגיש ברטוריקה שהאמריקניות והיהדות צועדות בששון יד ביד

אורתודוקסי, קונסרווטיבי, רפורמי או רקונסטרוקציוניסטי – האם אינו אלא מישוה שמשלם מס־חברים לבית־כנסת המסונף לזרם שלו? או שמא קיימים גבולות אמת, אידיאולוגיים ופולחניים, שחובה לקיימם. מהם, למשל, גבולות האורתודוקסיה? האם יכול יהודי שמפר את חוקי ההלכה להוסיף ולהיחשב יהודי אורתודוקסי? האם יכולה ה"ישיבה יוניברסיטי" האורתודוקסית להשלים עם סטודנטים שהינם הומוסקסואלים בגלוי? ובתנועה הרפורמית – האם יכול קהל הומניסטי, שאין אלוהים בפולחן הדתי שלו, להיחשב לחלק מ"איחוד הקהילות הרפורמיות באמריקה"? בעיות דומות של גבול וזהות מטרידות את כל התנועות הדתיות היהודיות בארצות־הברית.

3. הבעיה ששמה אמריקה. אולי הבעיה העתיקה ביותר בחיים היהודיים באמריקה היא זו של אמריקה עצמה – השאלה האם ניתן ליישב יהדות עם אמריקניות, והפחד המלווה אותה שמא לא תאזור היהדות כוח לשרוד בסביבה האמריקנית הפתוחה והחופשית. אבל ניתנה האמת להיאמר: גם הנוצרים שאלו עצמם, אם מתיישבת דתם עם אמריקה, כמשתקף במתח הנודע בין "נצרות ותרבות" שריינהולד ניבור (Niebuhr) הפליא לתארו, או במחלוקת על האמריקניזם שזיעזעה בעבר את הכנסייה הקתולית. אולם מן הצד היהודי לא היתה במשך שנים התייחסות פומבית לבעיה. זו נתקלה באסטרטגיה של הכחשה. תחת להתמודד בגלוי עם האתגר, התעקשו היהודים להדגיש ברטוריקה ובפולחן שהאמריקניות והיהדות צועדות בששון יד ביד. והיו אף מי שהרחיקו עד כדי לטעון כי השתיים ("במהותן") הן אותו דבר וציורים שתיארו עירוב סמלים אמריקניים ויהודיים נהיו חזיון נפרץ.

"פולחן סינתזיה" זה, שמילא תפקיד חשוב בחיים היהודיים באמריקה במשך מאה שנים ויותר, התחלף – עם התנפצות האשליה והניכור הנרחב שכלו לשנות השישים – ברטוריקה של מתיחות, בתחושה שהיהדות והאמריקניות מושכות בכיוונים מנוגדים, בלויית חשש, שמא אין אמריקה שונה כלל מפזורות אחרות. המקרה המפורסם של כוכב הביזבול סנדי קופקס (Koufax) מן ה"לוס אנג'לס דודג'רס", שהתחבט ב-1965 בין זריקת הפתיחה באליפות ה"וורלד סיריז" לבין שמירת קדושת יום הכיפורים, היטיב לסמל את הבעיה. הוויכוחים על הצבת אשוחי חג-המולד בכירות ועל לימודי הדת בבתי-הספר הציבוריים הוכיחו, שהבעיה לא היתה של קופקס לבדו. הגידול המדהים במספר בתי-ספר יומיים יהודיים, ובמקביל אובדן אמונם של יהודים רבים במערכת בתי-הספר הציבוריים באמריקה מדגישים את עומק התמורה שחלה. בעיני הדור היהודי הקודם נחשבו בתי-ספר יומיים יהודיים ל"בלתי-אמריקניים". גם התפילות לשלום הממשל הנערכות בבתי-הכנסת מצביעות על גישה חדשה כלפי אמריקה, החוצה את כל הזרמים הדתיים היהודיים. השוואת התפילות הנוכחיות עם אלו שנאמרו בדורות קודמים מגלה שהתפילות העכשוויות יותר קצרות ופחות ממוקדות, ואילו קהילות אורתודוקסיות רבות עד כדי להפתיע חזרו לאמירת התפילה המסורתית שחברה במקורה לשלום מלכי אירופה. האם שונה אמריקה מפזורות אחרות שיהודים מצאו בהן מקלט? האם קיים מתח בין יהדות לאמריקניות? מהו יחסה הראוי של היהדות למדינה? אלה חלק מהשאלות המרכזיות שהקיום היהודי באמריקה מתמודד עמהן כיום.

4. הבעיה של תרבות זמננו. היהדות, ככל הדתות האחרות באמריקה, עומדת בפני האתגר שמציבה תרבות זמננו, הנוגדת ישירות אמונות מקודשות רבות ביהדות. החרות המינית, זכויות הומוסקסואלים ולסביות, דפוסי משפחה חדשים ו"ערכים מודרניים" אחרים מאלצים את יהדות אמריקה לשוב ולהתעמת עם השאלה, האם להסתגל לתרבות הזמן או להתנגד לה. אין זה מפתיע שהיהדות הרפורמית והרקונסטרוקציונית אימצה את הגישה הליברלית בשאלה זו ואילו התנועה האורתודוקסית גילתה יתר שמרנות. אבל לאמיתו של דבר אף אחד מן הזרמים אינו יכול להימלט מן האתגר שמציבה תרבות זמננו ואף אחד מהם אינו יכול לקבל במלואם את מתכונת הפאגאניזם, הנהנתניים והאי-מוסריים. השאלה החוצה את כל התנועות הדתיות היהודיות באמריקה היא זו: היכן להתוות את הקו בין הסתגלות להתנגדות? אילו פשרות מחזקות ואילו מחלישות את חיי הדת היהודיים?

5. בעיית הקיטוב. אחד מסימניה המרשימים של תקופת 35 השנים האחרונות בארצות-הברית היא שקיעת "המרכז החיוני" (mainstream), שנחשב לפנים לעמוד התווך של החברה האמריקנית. "מלחמות התרבות" שהתחוללו אחר כך מאיימות לפלג את האומה לאורך קוויס אידיאולוגיים. מעין התפתחות מקבילה אירעה באחרונה גם ביהדות האמריקנית. "המרכז החיוני" שלנו – הזרם הקונסרווטיבי – נמצא גם הוא בירידה. יותר ויותר אנו נעשים, כהגדרת ג'ק ורטהיימר, "אומה חצויה". הקיטוב מאפיין כיום לא רק את היחסים בין הזרמים הדתיים היהודיים,

אלא גם את היחסים בתוככי כל זרם. בכל אשר נפנה – באורתודוקסיה, ביהדות הקונסרווטיבית, ביהדות הרפורמית ובזרם הרקונסטרוקציוני – הקרע בין ימין ושמאל נראה פחות ופחות גשיר. ככל שמסלימה הרטוריקה ונעלם המרכז, עולה השאלה האם ניתן להוסיף ולקיים את המבנה הנוכחי של החיים היהודיים באמריקה? האם ניתן לממש פשרות ולשקם את עמק השווה או שמא השבר בלתי-נמנע?

כאן אניח לבעיות ולאתגרים ואצביע על חמישה תווי היכר המבדילים את יהדות ימינו מזו שהיכרנו לפני שנים. ושוב: נתן למנות תווים נוספים, אבל החמישה שלהלן חוצים את כל זרמי החיים היהודיים באמריקה ולפיכך נראים לי חשובים במיוחד.

א. השינוי בתפקיד הנשים. התנועה הפמיניסטית באמריקה הטביעה את רישומה ביהדות על כל זרמיה, לרבות האורתודוקסיה. ניתן להוכיח שאפילו בחסידות לובביץ' ממלאות כיום נשים תפקיד הרבה יותר משמעותי מבעבר. אספת נשים של תנועה זו התכנסה, במופגן, בבית-הכנסת הראשי של מרכז הלובביציים ולשעה קלה תפסו שם הנשים את מקום הגברים. אני משער, כי מכל התמורות שחלו בחיים היהודיים באמריקה בעשורים האחרונים, תימצא זו המשמעותית מכולן.

ב. שקיעת הפורמליות. לכל רוחב קשת הזרמים היהודיים באמריקה מובחנת בשנים האחרונות זניחת הפורמליות של העבר שהדגישה את הפאר, את הבימה הקדמית המוגבהת, את בתי-הכנסת הגדולים משרי ההוד – ותזוזה להיעדר רשמיות, לאי-הדגשת הפאר ולעניין מוגבר בהשריית אקלים של רעות וחום. האנטי-אסתטיות הזאת, כפי שמכנה אותה ריב-אלן פרל (Prell), משקפת את השפעת תרבות-הנגד האמריקנית ומקבילה להינתקות מן הפורמליות בקל רחבי החברה האמריקנית. היא אף מציינת את התחזקות השפעתם של רבנים ילידי אמריקה וחניכי אמריקה ואת מאבקם להשתחרר ממנהגים המזוהים בהשקפותיהם עם רבנים חניכי אירופה ועם מידות ויקטוריאניות.

ג. גילוייה מחדש של הרוחניות. לעניין החדש שמגלים יהודים אמריקנים בנושאים הקשורים ברוחניות, שורשים רבים: ההתחדשות בחסידות, רישומן של דתות אסיאניות, מורשת תרבות הסמים, לחצם של גרים שמביאים עמם לא אחת את המצוקות הרוחניות של אמונתם הקודמת, והתערערות האמון במדע ובתבוניות – כל אלה ואחרים נמצאים מאחורי התגברות הלהט הרוחני, חוצה הזרמים, בחיים היהודיים. טקסי ריפוי למן "מי שבירך" ארכני אצל שומרי מסורת ועד שילוב ידיים באי-אלה חברותות רפורמיות וכן נגינה, מחול ודומייה מרוכזת, משקפים כולם את המודעות הרוחנית החדשה. המגמה ניכרת במיוחד בקרב צעירים ונשים, אבל גילוייה הם חזיון נפרץ.

ד. ההפרטה. התנועה מן הכרך אל הפרברים מולידה הפרטה גוברת והולכת של חיי הדת היהודיים באמריקה. בתי-כנסת, שבעבר התנשאו בגאוה בנוף הרחוב הראשי, נחבאים כיום בלב חורשות כפרברים. המשפחה והאינטימיות נהיו חשובות

יותר מן הקהילה. מגמה זו בולטת במיוחד בטקסי מחזור-חיים, הנערכים יותר ויותר במחיצת משפחה וידידים קרובים ולא עוד במסגרת הקהילה כולה. בקהלים הרפורמיים נהיו כל טקסי הבר-מצווה והבת-מצווה פרטיים במהותם, מיועדים לקרובי משפחה ולידידים. בקהלים קונסרווטיביים ואורתודוקסיים נערכים הקידוש וקבלת-הפנים במתכונת דומה. היווצרות חבורות וריבוי קהלי-מתפללים קטנים מחזקים מגמה זו. ואף כי אלה עודם מדגישים את העניין הקהילתי, הרי בפועל משמשים הם (לפי הסברו הקולע של הרולד שולווייס) "תחליף למשפחה המורחבת הסחופה".

ה. המעבר ממוצא להסכמה. לפני, בארץ הזאת, השתייכו בני-האדם לאמונת הוריהם. את זהותם הדתית קבע מוצאם. כיום הזיקה הדתית היא יותר עניין של בחירה. כל אמריקני רביעי (על-פי ג'ורג' גאלופ) בחר לפחות פעם אחת בדת או בעדה שונה מזו שגודל בה. "החלפת עדה" כזאת היא שכיחה גם ביהדות. יהודים בזמננו מצפים כי יבחרו בעצמם בזיקתם הדתית ובחירתם במקרים רבים שונה מאוד מבחירת הוריהם.

המעבר הזה ממוצא להסכמה הותיר רישום מעניין במיוחד ומובחן אך מעט ביהדות האורתודוקסית. בשנים האחרונות היינו עדים לשחיקה עצומה שחלה בחוגים אלה בתפיסת "מנהג אבותינו", זו שלפיה יש לדבוק במנהג כאילו הוא דין (דומה למה שקראנו לו "מוצא"), ובמקביל לכך לעלייה בנכונות צעירים אורתודוקסים לבחור במנהגים חדשים ("הסכמה"), במקרים רבים שונים ומחמירים יותר ממנהגי הוריהם. בקרב הלא-אורתודוקסים המעבר ממוצא להסכמה ניכר תכופות בדיונים על גיור (יש לשים לב לביטוי "יהודים מתוך בחירה") שגלשו להדגשה רטורית נרחבת יותר של הבחירה לעומת רטוריית החובה ומתמזה ברעיון "כולנו יהודים מתוך בחירה". לתמורה הזאת השלכות מפליגות בחשיבותן. אציין רק דוגמאות ספורות: היות יהודי על-פי מוצא אינו בר-השבה; יהודי כזה שייך ליהדות לצמיתות כמו לקבוצת סוג הדם שלו. לעומת זה היות יהודי על-פי הסכמה הוא בר-השבה לגמרי, עניין של בחירה גרידא. היות יהודי על-פי מוצא מעורר דימוי של יוחסין, ייחוס יהודי אל יהודי באמצעות קשרי דם. היות יהודי מתוך הסכמה מעלה דימוי של נישואים: מחויבות היום, אבל מחר אולי גירושם. היות יהודי על-פי מוצא תולה את עתיד היהדות בעיקר בהולדה, במספר הילדים שמביאים יהודים לעולם. היות יהודי על-פי הסכמה קושר את עתיד היהדות בגיור ובדביקות, ביכולת למשוך חסידים ולהחזיק בהם. תנועותינו הדתיות מתחילות רק עתה לתת את דעתן על משמעויות התזוזה הזאת ממוצא להסכמה. לדעתי, ההשלכות האפשריות הן כבירות.

אמונתנו אינה סטטית. עליה לענות בהתמדה על אתגרים חדשים, חיצוניים ופנימיים כאחד

מה כל זה אומר לנו? לפחות, כך אני מקווה, מאפשרים לנו הדברים להעריך מחדש

את טיבם הדינמי של החיים היהודיים באמריקה. אמונתנו אינה סטטית. עליה לענות בהתמדה על אתגרים חדשים, חיצוניים ופנימיים כאחד. משמע הדבר הוא, שהחיים היהודיים באמריקה מתנהלים ברמת מתח גבוהה, אבל דבר זה גם מבליט את הגניוס של היהדות האמריקנית שתמיד נחלץ במהירות ובדרכים שונות להתמודד עם אותם אתגרים; כי אי-התמודדות עמהם בשוק הדתות הפתוח והתחרותי של אמריקה עלולה להמיט אסון. העובדה, שכנגד כל הסיכויים ולנוכח אין-ספור תחזיות קץ, מוסיפה היהדות למצוא נוהים חדשים, מדברת בשבח יכולתן של כל תנועותינו הדתיות להתחדש, ללמוד משגיאות העבר, שלהן ושל זולתן, ולהפיק לקחים מועילים מן ההצלחות היותר-יצירתיות שלהן ושל זולתן, כמו: החייאת רישומה של תנועת בתי-הספר של יום, מיסודה של היהדות האורתודוקסית; הצלחת מפעל מחנות-הקיץ של התנועה הקונסרווטיבית; הדגשת הרקונסטרוקציוניסטים את תפיסת היהדות כתרבות כוללת; או הדגשת התנועה הרפורמית את הצדק החברתי ואת שוויון הנשים. אינני ממעיט במשמעותם של כשלונות – היו גם כאלה, ורבים. אבל בשעה של פסימיות ניכרת וספקות עצמיים בקהילה היהודית באמריקה, סבורני שחשוב יותר לשים אל לב את הצלחות העבר ולהעלות על נס את יכולתה של יהדות אמריקה, במונחים היסטוריים, להתחדש ולשוב ולהמציא את עצמה, עם כל שינוי בנסיבות קיומה. ואולי עשוי ניתוח זה לשמש השראה והכוונה ליהדות האמריקנית, הנאבקת עם מסכת חדשה של אתגרים וצופה קדימה אל המאה העשרים ואחת ואף מעבר לה.

"פולחן סינתזיה" זה, שמילא תפקיד חשוב בחיים היהודיים באמריקה במשך מאה שנים ויותר, התחלף – עם התנפצות האשליות והניכור הנרחב שנלוו לשנות השישים – ברטוריקה של מתיחות, בתחושה שהיהדות והאמריקניות מושכות בכיוונים מנוגדים, בלויית חשש, שמא אין אמריקה שונה כלל מפזורות אחרות. המקרה המפורסם של כוכב הביזבול סנדי קופקס (Koufax) מן ה"לוס אנג'לס דודג'רס", שהתחבט ב-1965 בין זריקת הפתיחה באלופות ה"וורלד סיריז" לבין שמירת קדושת יום הכיפורים, היטיב לסמל את הבעיה. הוויכוחים על הצבת אשוחי חגיגה מולד בכירות ועל לימודי הדת בבתי-הספר הציבוריים הוכיחו, שהבעיה לא היתה של קופקס לבדו. הגידול המדהים במספר בתי-ספר יומיים יהודיים, ובמקביל אובדן אמונם של יהודים רבים במערכת בתי-הספר הציבוריים באמריקה מדגישים את עומק התמורה שחלה. בעיני הדור היהודי הקודם נחשבו בתי-ספר יומיים יהודיים ל"בלתי-אמריקניים". גם התפילות לשלום הממשל הנערכות בבתי-הכנסת מצביעות על גישה חדשה כלפי אמריקה, החוצה את כל הזרמים הדתיים היהודיים. השוואת התפילות הנוכחיות עם אלו שנאמרו בדורות קודמים מגלה שהתפילות העכשוויות יותר קצרות ופחות ממוקדות, ואילו קהילות אורתודוקסיות רבות עד כדי להפתיע חזרו לאמירת התפילה המסורתית שחבורה במקורה לשלום מלכי אירופה. האם שונה אמריקה מפזורות אחרות שיהודים מצאו בהן מקלט? האם קיים מתח בין יהדות לאמריקניות? מהו יחסה הראוי של היהדות למדינה? אלה חלק מהשאלות המרכזיות שהקיום היהודי באמריקה מתמודד עמהן כיום.

4. הבעיה של תרבות זמננו. היהדות, ככל הדתות האחרות באמריקה, עומדת בפני האתגר שמציבה תרבות זמננו, הנוגדת ישירות אמונות מקודשות רבות ביהדות. החרות המינית, זכויות הומוסקסואלים ולסביות, דפוסי משפחה חדשים ו"ערכים מודרניים" אחרים מאלצים את יהדות אמריקה לשוב ולהתעמת עם השאלה, האם להסתגל לתרבות הזמן או להתנגד לה. אין זה מפתיע שהיהדות הרפורמית והרקונסטרוקציונית אימצה את הגישה הליברלית בשאלה זו ואילו התנועה האורתודוקסית גילתה יתר שמרנות. אבל לאמיתו של דבר אף אחד מן הזרמים אינו יכול להימלט מן האתגר שמציבה תרבות זמננו ואף אחד מהם אינו יכול לקבל במלואם את מתכונת הפאגאניזם, הנהנתניזם והאי-מוסריים. השאלה החוצה את כל התנועות הדתיות היהודיות באמריקה היא זו: היכן להתוות את הקו בין הסתגלות להתנגדות? אילו פשרות מחזקות ואילו מחלישות את חיי הדת היהודיים?

5. בעיית הקיטוב. אחד מסימניה המרשימים של תקופת 35 השנים האחרונות בארצות-הברית היא שקיעת "המרכז החיוני" (mainstream), שנחשב לפניו לעמוד התווך של החברה האמריקנית. "מלחמות התרבות" שהתחוללו אחר כך מאיימות לפלג את האומה לאורך קווים אידיאולוגיים. מעין התפתחות מקבילה אירעה באחרונה גם ביהדות האמריקנית. "המרכז החיוני" שלנו – הזרם הקונסרוטיבי – נמצא גם הוא בירידה. יותר ויותר אנו נעשים, כהגדרת ג'ק ורטהיימר, "אומה חצויה". הקיטוב מאפיין כיום לא רק את היחסים בין הזרמים הדתיים היהודיים,

אלא גם את היחסים בתוככי כל זרם. בכל אשר נפנה – באורתודוקסיה, ביהדות הקונסרווטיבית, ביהדות הרפורמית ובזרם הרקונסטרוקציוני – הקרע בין ימין ושמאל נראה פחות ופחות גשיר. ככל שמסלימה הרטוריקה ונעלם המרכז, עולה השאלה האם ניתן להוסיף ולקיים את המבנה הנוכחי של החיים היהודיים באמריקה? האם ניתן לממש פשרות ולשקם את עמק השווה או שמא השבר בלתי-נמנע?

כאן אניח לבעיות ולאתגרים ואצביע על חמישה תווי היכר המבדילים את יהדות ימינו מזו שהיכרנו לפני שנים. ושוב: נתן למנות תווים נוספים, אבל החמישה שלהלן חוצים את כל זרמי החיים היהודיים באמריקה ולפיכך נראים לי חשובים במיוחד.

א. השינוי בתפקיד הנשים. התנועה הפמיניסטית באמריקה הטביעה את רישומה ביהדות על כל זרמיה, לרבות האורתודוקסיה. ניתן להוכיח שאפילו בחסידות לובביץ' ממלאות כיום נשים תפקיד הרבה יותר משמעותי מבעבר. אספת נשים של תנועה זו התכנסה, במופגן, בבית-הכנסת הראשי של מרכז הלובביציים ולשעה קלה תפסו שם הנשים את מקום הגברים. אני משער, כי מכל התמורות שחלו בחיים היהודיים באמריקה בעשורים האחרונים, תימצא זו המשמעותית מכולן.

ב. שקיעת הפורמליות. לכל רוחב קשת הזרמים היהודיים באמריקה מובחנת בשנים האחרונות זניחת הפורמליות של העבר שהדגישה את הפאר, את הבימה הקדמית המוגבהת, את בתי-הכנסת הגדולים משרי ההוד – ותזווה להיעדר רשמיות, לאי-הדגשת הפאר ולעניין מוגבר בהשריית אקלים של רעות וחום. האנטי-אסתטיות הזאת, כפי שמכנה אותה ריב-אלן פרל (Prell), משקפת את השפעת תרבות-הנגד האמריקנית ומקבילה להינתקות מן הפורמליות בכל רחבי החברה האמריקנית. היא אף מציינת את התחזקות השפעתם של רבנים ילידי אמריקה וחניכי אמריקה ועם מאבקם להשתחרר ממנהגים המזוהים בהשקפותיהם עם רבנים חניכי אירופה ועם מידות ויקטוריאניות.

ג. גילוייה מחדש של הרוחניות. לעניין החדש שמגלים יהודים אמריקנים בנושאים הקשורים ברוחניות, שורשים רבים: ההתחדשות בחסידות, רישומן של דתות אסיאניות, מורשת תרבות הסמים, לחצם של גרים שמביאים עמם לא אחת את המצוקות הרוחניות של אמונתם הקודמת, והתערערות האמון במדע ובתבונות – כל אלה ואחרים נמצאים מאחורי התגברות הלהט הרוחני, חוצה הזרמים, בחיים היהודיים. טקסי ריפוי למן "מי שבירך" ארכני אצל שומרי מסורת ועד שילוב ידיים באי-אלה חברות רפורמיות וכן נגינה, מחול ודומייה מרוכזת, משקפים כולם את המודעות הרוחנית החדשה. המגמה ניכרת במיוחד בקרב צעירים ונשים, אבל גילוייה הם חזיון נפרץ.

ד. ההפרטה. התנועה מן הכרך אל הפרברים מולידה הפרטה גוברת והולכת של חיי הדת היהודיים באמריקה. בתי-כנסת, שבעבר התנשאו בגאווה בנוף הרחוב הראשי, נחבאים כיום בלב חורשות בפרברים. המשפחה והאינטימיות נהיו חשובות

יותר מן הקהילה. מגמה זו בולטת במיוחד בטקסי מחזור-חיים, הנערכים יותר ויותר במחצת משפחה וידידים קרובים ולא עוד במסגרת הקהילה כולה. בקהלים הרפורמיים נהיו כל טקסי הבר-מצווה והבת-מצווה פרטיים במהותם, מיועדים לקרובי משפחה ולידידים. בקהלים קונסרווטיביים ואורתודוקסיים נערכים הקידוש וקבלת-הפנים במתכונת דומה. היוצרות חבורות וריבוי קהלי-מתפללים קטנים מחזקים מגמה זו. ואף כי אלה עודם מדגישים את העניין הקהילתי, הרי בפועל משמשים הם (לפי הסברו הקולע של הרולד שולווייס) "תחליף למשפחה המורחבת הסחופה".

ה. המעבר ממוצא להסכמה. לפני, בארץ הזאת, השתייכו בני-האדם לאמונת הוריהם. את זהותם הדתית קבע מוצאם. כיום הזיקה הדתית היא יותר עניין של בחירה. כל אמריקני רביעי (על-פי ג'ורג' גאלופ) בחר לפחות פעם אחת בדת או בעדה שונה מזו שגודל בה. "החלפת עדה" כזאת היא שכחה גם ביהדות. יהודים בזמננו מצפים כי יבחרו בעצמם בזיקתם הדתית ובחירתם במקרים רבים שונה מאוד מבחירת הוריהם.

המעבר הזה ממוצא להסכמה הותיר רישום מעניין במיוחד ומובחן אך מעט ביהדות האורתודוקסית. בשנים האחרונות היינו עדים לשחיקה עצומה שחלה בחוגים

אמונתנו אינה סטטית. עליה לענות בהתמדה על אתגרים חדשים, חיצוניים ופנימיים כאחד

אלה בתפיסת "מנהג אבותינו", זו שלפיה יש לדבוק במנהג כאילו הוא דין (דומה למה שקראנו לו "מוצא"), ובמקביל לכך לעלייה בנכונות צעירים אורתודוקסים לבחור במנהגים חדשים ("הסכמה"), במקרים רבים שונים ומחמירים יותר ממנהגי הוריהם. בקרב הלא-אורתודוקסים המעבר ממוצא להסכמה ניכר תכופות בדיונים על גיור (יש לשים לב לביטוי "יהודים מתוך בחירה") שגלשו להדגשה רטורית נרחבת יותר של הבחירה לעומת רטוריקת החובה ומתמצה ברעיון "כולנו יהודים מתוך בחירה". לתמורה הזאת השלכות מפליגות בחשיבותן. אציין רק דוגמאות ספורות: היות יהודי על-פי מוצא אינו בר-השבה; יהודי כזה שייך ליהדות לצמיתות כמו לקבוצת סוג הדם שלו. לעומת זה היות יהודי על-פי הסכמה הוא בר-השבה לגמרי, עניין של בחירה גרידא. היות יהודי על-פי מוצא מעורר דימוי של יוחסין, ייחוס יהודי אל יהודי באמצעות קשרי דם. היות יהודי מתוך הסכמה מעלה דימוי של נישואים: מחויבות היום, אבל מחר אולי גירושם. היות יהודי על-פי מוצא תולה את עתיד היהדות בעיקר בהולדה, במספר הילדים שמביאים יהודים לעולם. היות יהודי על-פי הסכמה קושר את עתיד היהדות בגיור ובדביקות, ביכולת למשוך חסידים ולהחזיק בהם. תנועותינו הדתיות מתחילות רק עתה לתת את דעתן על משמעויות התזוזה הזאת ממוצא להסכמה. לדעתי, ההשלכות האפשריות הן כבירות.

מה כל זה אומר לנו? לפחות, כך אני מקווה, מאפשרים לנו הדברים להעריך מחדש

את טיבם הדינמי של החיים היהודיים באמריקה. אמונתנו אינה סטטית. עליה לענות בהתמדה על אתגרים חדשים, חיצוניים ופנימיים כאחד. משמע הדבר הוא, שהחיים היהודיים באמריקה מתנהלים ברמת מתח גבוהה, אבל דבר זה גם מבליט את הגניוס של היהדות האמריקנית שתמיד נחלץ במהירות ובדרכים שונות להתמודד עם אותם אתגרים; כי אי-התמודדות עמהם בשוק הדתות הפתוח והתחרותי של אמריקה עלולה להמיט אסון. העובדה, שכנגד כל הסיכויים ולנוכח אין-ספור תחזיות קץ, מוסיפה היהדות למצוא נוהים חדשים, מדברת בשבח יכולתן של כל תנועותינו הדתיות להתחדש, ללמוד משגיאות העבר, שלהן ושל זולתן, ולהפיק לקחים מועילים מן ההצלחות היותר-יצירתיות שלהן ושל זולתן, כמו: החייאת רישומה של תנועת בתי-הספר של יום, מיסודה של היהדות האורתודוקסית; הצלחת מפעל מחנות-הקיץ של התנועה הקונסרווטיבית; הדגשת הרקונסטרוקציוניסטים את תפיסת היהדות כתרבות כוללת; או הדגשת התנועה הרפורמית את הצדק החברתי ואת שוויון הנשים. אינני ממעיט במשמעותם של כשלונות – היו גם כאלה, ורבים. אבל בשעה של פסימיות ניכרת וספקות עצמיים בקהילה היהודית באמריקה, סבורני שחשוב יותר לשים אל לב את הצלחות העבר ולהעלות על נס את יכולתה של יהדות אמריקה, במונחים היסטוריים, להתחדש ולשוב ולהמציא את עצמה, עם כל שינוי בנסיבות קיומה. ואולי עשוי ניתוח זה לשמש השראה והכוונה ליהדות האמריקנית, הנאבקת עם מסכת חדשה של אתגרים וצופה קדימה אל המאה העשרים ואחת ואף מעבר לה.